

# A4. En tekst om å ville – og ikke ville være vanlig

Tone Hellesund

Rokkansenteret, Universitetet i Bergen

tone.hellesund@rokk.uib.no

## Keywords

*Ordinariness,  
extraordinariness,  
normality,  
intimacy.*

## Abstract

People living outside conventional families have to grapple with the concept of ordinariness. If their lives are not seen as ordinary intimate lives, what life choices and narrative choices do they have in claiming and responding to this extraordinariness? The article explores ordinariness as a theoretical and cultural concept, and shows how both theoretical approaches and self-narratives can have very different as well as ambivalent attitudes towards ordinariness.

I sin bok om den synske Anna Elisabeth Westerlund kommer Bente Alver inn på det som skal være tema for denne artikkelen – vår kulturs mangetydige og komplekse forhold til *vanlighet*. Anna Elisabeth Westerlund følte seg ”annerledes” allerede som barn og hun levde et liv som hun selv opplevde som svært annerledes enn mange andres (Alver 2009:31–34). Men som Bente Alver kommenterer, så finnes det ikke noen skarpe grenser mellom det vanlige og det uvanlige:

Hverdagen hennes var annerledes enn andres – hun gikk til og fra verdener som er fremmede for de fleste, gled langs tidsaksen og hoppet bukk over tid og rom. Men hun stod opp om morgenen, laget sin kaffe, spiste sin skive med brunost og hørte nyhetene, som alle andre. Kanskje var det nettopp det mest forunderlige med henne denne blandingen av det helt alminnelige og det

komplett uforståelige (Alver 2009: 9–10)

Både Westerlund og Alver synes ambivalente i forhold til uvanligheten i Westerlunds liv. Gjorde denne uvanligheten livet hennes fattigere eller rikere, lykkeligere eller ulykkeligere enn hvis hun hadde levd et ”vanlig” liv? Uvanligheten til Westerlund handler i Alvers fortelling primært om hennes synskhet, men også om personlighetstrekk og om hennes enslighet.

Flere av Alvers arbeider om kloke, synske og hekser viser vanlighetens relativitet, viser hvordan hva som blir ansett som vanlig eller uvanlig endrer seg med tid og rom, og hvordan uvanligheten kan innebære både belastninger og muligheter (Alver 2009, 2008, 1999, 1984, Alver & Selberg 1990). Denne teksten skal handle om informanter som på ulike måter lever utenfor den vanlige (heteroseksuelle) kjernefamilien. Jeg vil studere noen av de ulike

måtene disse informantene og informantgruppene forholder seg til denne uvanligheten. Jeg er interessert i hvilke følelser, refleksjoner og identitetsstrategier opplevelsen av å bryte med det vanlige kan føre til. Hvilket språk og hvilke verdinormer finnes tilgjengelige når de snakker om og vurderer uvanlighet? Til slutt vil jeg diskutere noen av de strukturelle forholdene som kan påvirke de håndteringsmulighetene informantene opplever at de har.

### Metode

Den empiriske bakgrunnen for å reise disse spørsmålene er to ulike forskningsprosjekter jeg har arbeidet med. I det europeiske forskningsprosjektet *Intimate citizenship in a multicultural Europe: women's movements, cultural diversity, personal lives and policy*<sup>1</sup> intervjuet vi personer som ikke lever i konvensjonelle familier om deres liv. Konvensjonelle familier ble i denne sammenhengen definert som heteroseksuelle par som lever i ekteskapslignende forhold, som bor sammen og som gjerne har barn (Roseneil 2011). Vi stilte informantene et åpent spørsmål: "Kan du fortelle meg historien om livet ditt, og om alle de hendelser og relasjoner som har vært viktige for deg?". I svaret på dette spørsmålet var det flere av de personene vi intervjuet i Oslo som kom inn på temaet å være vanlig eller uvanlig, og flere av dem som også nevnte termen *A4*, et standard format som deres eget liv ikke passet helt inn i.

Måten dette ble snakket om på gav delvis gjenklang i – og stod delvis i skarp kontrast til – hvordan unge personer som hadde forsøkt å ta sitt eget liv pga sin homoseksualitet snakket om vanlighet. Dette var noe jeg hadde utforsket i et tidligere forskningsprosjekt (Hellesund 2008). I fortellingene til personer som hadde

forsøkt å ta sitt eget liv fordi de ikke orket tanken på å skulle leve som homoseksuelle, stod lengselen etter vanlighet og normalitet helt sentralt. Informantene fra selvmordsprosjektet oppfattet seg som usedvanlig vanlige, og det virket umulig for dem at de skulle kunne tilhøre en slik outrert og annerledes gruppe som "de homofile". I denne artikkelen bruker jeg kunnskapen fra selvmordsprosjektet som bakgrunn for å tenke videre om hvordan uvanlighet kan oppleves og håndteres.

Til prosjektet om intimt medborger-skap utenfor kjernefamilien var deltakerne mellom 30 og 55 år, og levde enten som single, som særbo, i en eller annen kollektiv boform eller som lesbisk/homofil. I hvert av de fire landene intervjuet vi altså 16 personer, både menn og kvinner, men i Norge med en sterk overvekt av kvinner (12 kvinner og 4 menn). Rekrutteringen foregikk primært med utgangspunkt i organisasjoner og via snøballmetoden. Rekrutteringen til intimitetsprosjektet var enda vanskeligere enn til prosjektet om selvmordsfortellinger, særlig fordi vi her ønsket oss informanter med bakgrunn fra ulike etniske grupper. Vi intervjuet personer med majoritetsbakgrunn, og personer med bakgrunn fra en "gammel" minoritetsgruppe og en "ny" minoritetsgruppe i hvert av de fire landene vi arbeidet i. I Norge valgte vi ut personer med samisk bakgrunn og pakistansk bakgrunn i tillegg til personer med norsk majoritetsbakgrunn<sup>2</sup>. Både intervjuene og analysene ble utført i tråd med "the Biographic narrative interpretive method" (BNIM) (Wengraf 2007), en metode som fokuserer mye på informantenes narrative konstruksjoner og på hvordan disse narrativene er forankret både i individuelle og kollektive erfaringer, og i politiske og kulturelle kontekster. Intervjuene ble utført i perioden 2008–2009.

A4. En tekst om å ville – og ikke ville være vanlig

Ikke overraskende var fortellingene i intimitetsprosjektet langt mindre enhetlige enn i selvmordsprosjektet. Dette skyldtes nok delvis den store variasjonen i bakgrunn og tilhørighet, og kanskje enda mer at deres status som singel, særbo, kollektivboer eller ikke-heteroseksuell legger færre entydige føringer på erfaringer og fortellinger enn det å ha opplevd sin homoseksualitet som så problematisk at man har forsøkt å ta sitt eget liv (jf. Plummer 1995).

### Vanlighet som moralsk verdi

Både i ulike teoritradisjoner, i populærkultur og i våre forskningsintervjuer kan man gjenfinne svært ulike forståelser av vanlighetens innhold og implikasjoner. I boken *A politics of the ordinary* skriver statsviteren Thomas L. Dumm om hvordan det "vanlige livet" blir gitt en spesifikk symbolsk og moralsk betydning i den nordamerikanske konteksten:

Ordinary life, the life-world, the everyday, the quotidian, the low, the common, the private, the personal – everybody knows what the ordinary is. The ordinary is what everybody knows. The ordinary gives us a sense of comfort; it allows us to make certain predictions about what will happen; it provides the context for the text we provide. The ordinary allows us to assume a certain constancy of life. It is reliable. We can count on it. The sun sets, the sun rises, another day of life begins. No matter what else happens, we live our lives in the manner of ordinary people. And so we celebrate the ordinary as the practical form that peaceable living takes when catastrophe takes hold of us or when our circumstances are diminished, when life is bad (Dumm 1999:1).

Dumm skriver videre at det vanlige blir sentimentalisert og gjort til synonym med den sunne fornuften. Det vanlige blir slik gjort til ryggraden i det liberale demokratiet, det vanlige blir essensen av det demokratisk gode. Det vanlige blir det stedet der "det gode liv" finnes (Dumm 1999:3, jf. Hellesund 2008). Mye av det Dumm her skriver om den nordamerikanske kulturen kan overføres også til den norske konteksten. Også her dyrkes og sentimentaliseres "det vanlige". I kombinasjon med norske idealer om egalitarisme, ydmykhet og om å ikke stikke seg fram, blir det å være vanlig en viktig verdi<sup>3</sup>. I intervjuer med høyt utdannede personer i Norge og deres forhold til kulturell smak, argumenterer sosiologen Ove Skarpenes for at: "I Norge går man langt i å fremstille sin smak som gjennomsnittelig. Det er viktig å ikke skille seg ut" (Skarpenes 2007:550). Forsøk på hierarkisering og rangering blir sanksjonert og Skarpenes argumenterer for at den høyt utdannede middelklassen i noen kontekster bruker mye krefter på å legitimere seg som vanlige og gjennomsnittelige (Skarpenes 2007).<sup>4</sup>

*Vanlige folk, folk flest, gjennomsnittsmannen* kan i denne sammenhengen også bli politiske begreper som uttrykker elitekritikk og motstand mot elitenes definisjonsmakt (jf. Carpentier og Hannot 2009, Gibson 2001, Gregg 2007). På engelsk har ordet vanlig (ordinary) en klarere negativ dobbelthet enn på norsk. En av definisjonene av vanlig handler om det vanlige som noe uraffinert og noe vulgært. Denne tydelig markerte negative konnotasjonen har sterke klassekonnotasjoner i den britiske konteksten. Det er arbeiderklassen som primært er "vanlig", "common". Nettopp av denne grunn ble vanlighet, hverdagsliv og massekultur viktige temaer både innen britiske kulturstudier og en lang rekke

andre fag på 1950-, 1960- og 1970-tallet (McCarthy 2006). Det vanlige skulle nå løftes opp og reddes fra forakten det hadde blitt utsatt for. Denne vendingen tenker jeg også er det som ble gjenspeilet i Ove Skarpenes sin studie av den norske middelklassen. I intervjukonteksten vaktet man seg vel for å artikulere en foraktfull holdning for den kulturelle smaken til lavere sosiale lag, og en kan si at det i denne konteksten blir et uttrykk for høy kulturell kapital å snakke varmt om det vanlige.

Mange vil hevde at studiet av det vanlige – det hverdagslige – er selve kjernen i den nordiske kulturvitenskapen. Det er primært vanlige menneskers virkelighet man ønsker å forstå og analysere. De siste årene har det også blitt gitt ut en hel del spennende litteratur om fenomener som er så vanlige at de kan være vanskelig å få øye på og vanskelig å artikulere. Både den såkalte fenomenologiske og den affektive vendingen innenfor kultur- og samfunnsfagene kan sies å være en del av dette. Mange ønsker å utforske fantasier, drømmer, lengsler, stemninger, det utsagte, det som er så velkjent at det forblir uartikulert, de utydelige budskapene, det fragmenterte, motsetningsfylte, inkonsistente (Ehn og Löfgren 2007, Highmore 2011, Stewart 2007). Mens noen er mest opptatt av at disse fenomenene er noe som står på siden av eller i mellomrommene mellom velintegrerte ideer, systemer og kulturmønstre (Ehn og Löfgren 2007:10–11), er andre like opptatt av at i det tilsynelatende dypt personlige, rutinemessige, tilfeldige, forvirrende, isolerte og overraskende finnes det også forbindelseslinjer til "a realm of communal (and differentiated) life" (Highmore 2011:vi).

### Vanlighet som problem

Begrepene vanlig og normal har ofte nære forbindelseslinjer. Den nordamerikanske queerteoretikeren Michael Warners diskusjoner om begrepet *normal* er ganske like Dumms diskusjoner av *vanlig*. I boken *The Trouble with Normal* reflekterer Warner over hvorfor så mange ønsker å være normale:

Nearly everyone, it seems, wants to be normal. And who can blame them, if the alternative is being abnormal, or deviant, or not being one of the rest of us? Put in those terms, there doesn't seem to be a choice at all. Especially not in America, where normal probably outranks all other social aspirations. [...]. Of course people want individuality as well, but they want their individuality to be the normal kind, and given the choice between the two they will take the normal (Warner 1999: 53).

Warner argumenterer for at tilgangen til statistikk er en av faktorene som presser oss til å være opptatt av det normale. Vi er hele tiden omgitt av tall som forteller oss hva som er statistisk vanlig og normalt, og vi kan måle våre egne liv og aktiviteter opp mot en slik (nor)mal. "Normal" synes ikke bare å indikere det som statistisk mest vanlig, men også det som er "certified, approved, as meeting a set of normative standards" (Warner 1999:56). Det normale fungerer slik ikke bare beskrivende, men også regulerende (Ambjörnsson 2004: 20–21). De færreste ønsker å være unormale. Det å være *uvanlig*, *eksepsjonell*, "ikke helt A4", er imidlertid ikke like entydig negativt. Men også det vanlige synes ladet med moralsk verdi, og kan lett innta en hegemonisk karakter (Titchosky 2003: 22–23).

Parallelt med romantiseringen, sentimentaliserings og normeringen av det vanlige

og det vanlige livet, finner vi også en skepsis mot og en forakt for det vanlige. Michael Warners bok inneholder skarp kritikk av homoer som ønsker at normalitet, vanlighet og respektabilitet også skal kunne omgi deres liv. Han argumenterer for at logikken i respektabilitetskampen alltid fører til at noen (andre) grupper blir utpekt som ikke-respektable. Gjennom å kjempe for sin egen normalitet befester man andres avvik og patologi. Han argumenterer også i tråd med Dumm at normalitetsretorikken innebærer at "the taken-for-granted norms of common sense are the only criteria of value" (Warner 1999: 60). Warner er sterk motstander av at avvikergrupper skal kjempe for å bli godtatt innenfor en slik logikk.

Den australske medievietaren Alan McKee skriver om denne assimilasjonsfrykten i queerteori – og i science fictionlitteratur. Han mener at dette også handler om frykten for å bli banal, mainstream, suburban (McKee 1999:241), om frykten for å miste sin identitet, om å forsvinne i mengden, om å bli redusert til statistikk (McKee 1999:239). I science fiction blir den assimilerende kulturen ofte fremstilt som en kultur med mangel på følelser. Det mangler lidenskap og følelsene er "constrained and analysed, safe and stable, and barely deserving to be named as emotion" (McKee 1999:240). Den assimilerende verden – den ordinære, vanlige, A4 verdenen – fremstår som usexy og spennende.

### Den tapte vanlighet

Vanlighet var et viktig tema i intervjuene med informantene som levde "utenfor konvensjonelle kjernefamilier". Om det oppleves som bra eller dårlig å ikke passe inn i et slikt standardformat oppleves imidlertid høyst ulikt blant de ulike informantene. Mens noen sørger over en tapte vanlig-

het ved livet sitt, er det andre som priser seg lykkelig for at de har sluppet unna vanligheten. Mange ser både fordeler og ulemper med det å skulle være, eller bli definert som, uvanlig.

I noen av fortellingene kan en finne gjenklang i lengselen etter normalitet som en også fant i selvmordsfortellingene. For både Bjørn (45 år, ingeniør, majoritetsbakgrunn) og Shirin (35 år, butikkansatt, pakistansk bakgrunn) stod smertefulle skilsmisser sentralt i fortellingene deres. Begge to hadde tatt det som en selvfølge at livene deres skulle følge vante og tradisjonelle spor der de giftet seg i riktig alder, fikk barn i riktig alder, og der de forventet å forbli. Bjørn forteller:

Når jeg gifta meg, det var... så var jo idealet for min familie at jeg selvfølgelig skulle bli gammel sammen med, og dø i ekteskap med min kone. Jeg vet ikke helt i hvilken grad jeg hadde tenkt over det da, men det var bare sånn det var. Jeg hadde aldri tenkt på at jeg skulle skille meg på noe som helst tidspunkt.

For Shirin var skilsmissen enda mer sjokk-artet. Hun ble arrangert gift i slutten av tenårene, og hun forsøkte å være en god husmor og kone. Likevel ønsket mannen hennes skilsmisse. Verken Bjørn eller Shirin hadde sett for seg at skilsmisse skulle kunne ramme dem. Begge følte sorg og skam over å ikke ha lyktes med ekteskapsprosjektet, over å ha tapte den vanligheten og respektabiliteten de hadde tatt det som en selvfølge at de skulle være en del av. For Shirin blir vanligheten ekstra komplisert, fordi hun aktivt forholder seg til flere intimitetsvanligheter på en gang:

Men jeg syns – vi jentene, vi, fra to kulturer, det er veldig vanskelig for oss, fordi

innimellom, så er jeg halvt pakistansk og halvt norsk. Det er ingen pakistanske jenter som bor aleine. I – vårt miljø liksom. Men det gjør jeg. Hva er jeg da? En norsk jente eller en pakistansk jente? Men jeg får ikke lov å ha samboer. Fordi jeg er pakistaner. Men jeg får lov å bo aleine [...]. Det er det jeg ikke forstår – noen ganger så er det lov og noen ganger er det ikke lov. Og når det er lov – når det *passer andre*. Men når det passer deg – da er du plutselig, feil person.

Å være feil person – å være en som bryter med viktige normer, er ikke noe Shirin ønsket seg. Tvert imot opplevde hun å ha gjort alt hun kunne for å passe inn i det hun oppfattet som det vanlige mønsteret. For henne innebar imidlertid skilsmis- sen et dramatisk brudd med vanligheten i hennes miljø.

### Å bli reddet fra vanligheten

Astrid har majoritetsbakgrunn, hun er i midten av 30-årene, hun arbeider i et kreativt yrke og lever sammen med sin kvinnelige samboer. Astrid var ukomfortabel med mitt åpne intervju spørsmål og forsøkte å finne ut mer om hva jeg vil høre. Hun spurte om hun skulle fokusere på det at hun ikke ”lever i et forhold som er helt A4”. Inntil Astrid traff sin nåværende samboer da hun var i slutten av 20-årene, hadde hun kun vært sammen med gutter. For henne var det likevel relativt uproblematisk å skulle gå inn i et åpent forhold til en kvinne, og hun fikk bare positive reaksjoner fra omgivelsene. For Astrid synes valget av kvinnelig partner å markere et positivt brudd med en kvelende vanlighet:

Ja for jeg kunne jo veldig lett ha havnet inn i sånn A4. Jeg hadde jo liksom

kjæreste, guttekjæreste, når jeg var yngre så vi kunne jo lett bare endt opp sammen. Men det gjorde vi heldigvis ikke. [...]. Det A4-livet som jeg kunne endt opp med å få var med han ungdomskjæresten min, og vi kunne bare blitt sammen og giftet oss når vi var tjuefire og fått et rekkehus og barn og bil og... Og jeg hadde helt sikkert endt opp med et helt annet yrke enn jeg har nå. Og jeg tror ikke jeg hadde vært så lykkelig.

*Hvorfor hadde du endt opp med et helt annet yrke?*

Fordi jeg tror at han ville ha sett på det som... litt sånn eksotisk og at man jobber plutselig helt rare tider på døgnet og at... Og han er nok mye mer sånn der at det er greit at det er fra ni til fem og spise middag når en kommer hjem og... Så sånn sett så er jeg veldig glad for at jeg ikke... Jeg hadde helt sikkert endt opp med å jobbe i en butikk eller ett eller annet. Men... det jeg har vært redd for, det som jeg mener er et A4-liv, at det blir dritkjedelig. Men det er jo ikke sikkert at de som har det syns det. Og nå lever jo ikke jeg så veldig annerledes heller. Jeg har jo hus og kjæreste og katt og bil og jobb. Det er jo ikke så forskjellig.

I intervjuet antyder Astrid en viss frykt for å forsvinne i mengden, en frykt for å drukne i vanligheten. For henne ble konsekvensen av å velge en kvinnelig partner en *kjærkommen uvanlighet*. Den rollen uvanlighet spiller i Astrid sin fortelling handler i liten grad om dramatiske brudd på normer, men om en viss frihet fra A4-normen. For Astrid stemmer det livet hun lever godt overens med de idealene hun har, og hun



opplever at dette er legitime idealer i det samfunnet hun lever i. Hennes ideal handler om at et liv og samliv ikke skal være kjedelig, og at et samliv skal baseres på intimitet og aktiv lyst til å være sammen (Giddens 1992). For henne bidrar skeivheten både som et spennende element i seg selv, og hun opplever at et skeivt liv gir mer rom for spenning og ukonvensjonelle valg enn et heteroliv. Hun ser for seg at hvis hun hadde endt opp med en mannlig partner så ville hun gjort langt kjedeligere valg også på andre områder av livet enn det hun faktisk har gjort nå.

### **Å være hevet over vanligheten**

Saera er i midten av 30-årene, hun arbeider som sekretær og hun har pakistansk bakgrunn. Som skilt alenemor føler hun seg delvis ekskludert fra det pakistanske miljøet hun er vokst opp i. For henne oppleves dette imidlertid ikke som noe stort savn, da hun opplever at hun har lite til felles med mange der. Hun har påbegynt en akademisk utdanning og hun er svært engasjert i å debattere ulike politiske og religiøse spørsmål i ulike nettfora. Gjennom denne aktiviteten opplever hun å ha både makt og innflytelse. Saera opplever seg ikke som en vanlig, men som en uvanlig ressurssterk person. Hun beskriver seg selv som opprørske og sterke. Helt fra hun var liten var det lengselen etter autonomi og selvbestemmelse som var viktig for henne, ikke det å være vanlig. Saera er også svært opptatt av intelligens og hun ønsker å sette merke etter seg. Hun forteller at hun gjerne vil "bli husket om 2000 år", enten på grunn av eget intellektuelt arbeid, eller gjennom sine etterkommere. Hun tror på utvikling:

Livets mening det er at du skal utvikle deg til å bli noe som er bedre sånn at

den neste generasjonen din får de genene fra deg og de utvikler seg enda bedre. Dette er fordi at hvis du ikke hadde gjort det så hadde vi vært neandertalere per i dag. Vi skal utvikle oss og alle egenskapene våre.

Saera har ikke mye til overs for en utdannet og trangsynt vanlighet. Da vil hun heller være isolert i sin uvanlighet.

Paul er en annen av informantene som heller ikke nødvendigvis streber etter vanlighet. Han er i midten av 40-årene og arbeider som ingeniør. I ungdommen opplevde han sin homoseksualitet som et nesten uoverkommelig avvik, men nå er det lenge siden han opplevde dette som et problem. Paul er gift og har vært sammen med sin mannlige partner gjennom flere tiår. Han lever det som må karakteriseres som et ytterst vellykket liv med strålende karriere, et godt ekteskap, omsorg for barn og nært forhold til familie og venner. I tillegg til dette livet har også Paul et mer skjult liv. Noen år ut i samlivet bestemte Paul og partneren seg for å åpne opp forholdet for andre seksuelle relasjoner. Paul nyter spenningen, jakten og de seksuelle opplevelsene og han utvikler også nære vennskap med noen av disse mennene. Paul syns at nordmenn – homser inkludert – er for puritanske i forhold til seksualitet, og at viktige elementer og muligheter i homselivet har blitt fortrenget gjennom normalitetsfokuset i ekteskapskamp og adopsjonskamp. Paul selv nekter å la seg temme av disse normene, og velger å leve et liv som svarer til hans egne normer, ikke til de konvensjonelle samfunnsnormene om monogami.

Og det der med det livslange monogame forholdet tror jeg er en sosial konstruksjon som er viktig for bestå-

elsen av samfunnet, veldig viktig som et sånt... som kjøreregler. Men biologiske så er det..., du må ha ganske sånn selvdisiplin for å få det til å funke, tror jeg. Og jeg er da i den privilegerte situasjonen at jeg likevel får det sosiale mønsteret til å fungere, og kan leve ut kan du si det enkle dyriske. Og det for meg har vært helt kjempemessig det.

Paul opplever at å være seksuelt promiskuøs samtidig som man er gift er et sterkt brudd med A4-normen, og han er forsiktig med hvem han deler denne informasjonen med. Paul har ikke noe ønske om å passe inn i normen på dette området, tvert imot lever han et liv han tror mange menn vil misunne ham. Det moralske klimaet er for øyeblikket ikke klart for å akseptere Pauls livsstil, men inntil da lever han godt med å få med seg det beste fra begge verdener.

### Vanlighetens ambivalens

Selv om noen av informantene syntes å innta klare posisjoner pro eller anti vanlighet, hadde de fleste informantene et ambivalent forhold til spørsmålet om det var positivt eller negativt å leve et vanlig A4-liv. De fleste opplevde at det å ikke leve i en konvensjonell familie var noe som brøt med vanligheten. De opplevde at det ble stilt spørsmålsteget ved deres liv som single, særbo, skilte, eller homo, og at det ble stilt spørsmål ved om deres liv og deres relasjoner virkelig kunne romme "det gode liv". Opplevelser med å være uvanlig spenner vidt på en skala fra vanlig og A4, via eksepsjonell, ekstraordinær og spesiell til marginal og stigmatisert. En rekke faktorer spiller inn på hvordan enkeltindividet opplever sin uvanlighet, og *makt* står her sentralt. Det er forskjell på å være ung homofil i et fundamentalistisk religiøst miljø, singel og

hvit i storbyen, skilt norsk-pakistansk kvinne i et konservativt miljø, etablert voksen akademisk homofil i storbyen. Det er ulike maktmekanismer som trår i kraft når de ulike avvikene og uvanlighetene sanksjoneres. Mens noen av sanksjonene kan føre til døden kan andre ristes av med et skuldertrekk. Den symbolske makten og volden som sanksjonerer avvik fra vanligheten (Bourdieu 1991) har ulik kraft, avhengig av de ulike individenes samlede posisjonering.

Å være marginal kan sies å være en negativ variant av å være ekstraordinær. Sosiologen Tanya Titchosky som arbeider med funksjonshemming skriver at idet man erkjenner at man ikke glir ubesværet inn i verden rundt seg ("never be entirely at ease"), begynner man også å artikulere seg selv som marginal (Titchosky 2003: 215). Dette er en forførende, men etter min mening uriktig beskrivelse av marginalitet. Jeg tror det er fullt mulig å ikke føle seg helt "bekvem i verden", uten å være, eller å oppleve seg selv som, marginal<sup>5</sup>. Hva som blir ansett som vanlig og uvanlig er foranderlig, kontekstbundet og historisk produsert. Hva, og hvem, som blir ansett som vanlig eller marginal, henger sammen med et komplekst sett av kjennetegn og tilhørigheter. Klasse, seksualitet, kjønn, hudfarge og funksjonsnivå er noen av de viktigste kjennetegnene i slike prosesser. Sivil status og måte å organisere privatlivet på kan være andre kjennetegn som brukes i slike vanliggjørings- eller uvanliggjøringsprosesser. Disse kjennetegnene og tilhørighetene er alle på ulike vis koblet til makt og hierarker (Ambjörnsson 2004: 25–26). Individer og gruppers mulighet til å fremstå som vanlige, må derfor studeres med denne kompleksiteten for øye. De ulike kjennetegnene kan være mer eller mindre betydningsfulle (Ambjörnsson 2004: 26). Mens



homoseksualitet for noen av informantene fremstod som totalt uforenlig med vanlighet, fremstod det for andre mer som en pikant annerledeshet. Tanya Titchosky som reflekterer mye over det å være blind, skriver at når folk intuitivt ser for seg en vanlig person, ser de for seg en seende person: *Anyone appearing normal, competent, average, or ordinary is often seen as sighted* (Titchosky 2003:69). Her kunne en også føyd til: den de ser for seg som en normal, kompetent, gjennomsnittelig eller vanlig, er som regel *hetero, hvit og i et parforhold*. For gruppene som ikke passer inn i en slik intuitiv (altså hegemonisk) forståelse av det vanlige, har det også ofte vært lover og reguleringer som har stått i veien for at de skal kunne fremstå som vanlige<sup>6</sup>.

I boken *The trouble with normal* fra 1999 kom Michael Warner med en kraftig advarsel til lesbiske og homofile aktivister mot å fokusere på normalitet og assimilasjon. Mange av de samme debattene kan gjenfinnes i forhold til andre marginaliteter som funksjonshemmede (Breivik 2007), og de med hudfarge og etnisitet som avviker fra majoritetens (Cohen 2004). I essayet *Extraordinary Homosexuals and the Fear of being Ordinary* hevder Biddy Martin at en i både queer teori og gjennom profilerte queer-akademikere har sett en voldsom frykt for vanlighet og normalitet (Martin 1991: 70). Mange queer-akademikere (meg selv inkludert) har hatt som utgangspunkt at faste kjønns- og seksualitetsidentiteter primært må oppleves tvingende og begrensende. Heller enn å tigge om inklusjon bør en omfavne sitt eget utenforskap (jf. Warner 1999 og Cohen 2004). En slik argumentasjon kan imidlertid anklages for å overse eller undervurdere det makt- og voldsaspektet som ligger i både heteronormativiteten<sup>7</sup> og andre hierarkiske normative systemer for eksempel knyttet til hudfarge og etnisitet.

En annen type kritikk mot feiringen av annerledeshet og avvik, ligger i selve forståelsen av utenforskap og assimilasjon. Den australske medieviteren Alan McKee argumenterer for at frykten for assimilasjon henger sammen med Michel Foucaults påpekning av at kunnskap er makt. Gjennom assimilasjon blir minoriteten underlagt majoritetens kontroll gjennom at majoriteten får kjennskap til og kunnskap om minoriteten (McKee 1999:242).

McKee argumenterer imidlertid for at hele forståelsen av assimilasjon, av samspillet mellom queer og streit kultur, bygger på en forståelse av kultur som statisk heller enn på kultur som prosess, dynamikk og flytende enheter (McKee 1999: 248). Han påpeker at det er illusorisk å se for seg enhetlige og stabile kulturer på denne måten. Og siden kulturer ikke er avgrensede, er det umulig å se for seg en privilegert posisjon utenfor kulturen der man kan drive motstandsarbeidet fra. Motstand foregår nødvendigvis innenfor de ustabile menings- og verdisystemene som utgjør kulturen (McKee 1999:246):

Cultures are always already simulacra, a series of discursive presences lacking in an essential and stable core. From such perspective, the idea that such entities have an ideal essence which could absorb another while remaining unaltered is an odd one. Cultures are interpretive, abstract and virtual creations. Meaning itself is never stable: much less so cultures (McKee 1999: 244).

Alan McKee understreker altså at virkeligheten er langt mer kompleks enn en binær opposisjon mellom assimilasjon og evig utenforskap synes å åpne for. Det finnes ingen absolutte grenser mellom det vanlige og det uvanlige.

## Avslutning

Det synes heller ikke å være tydelige skiller mellom begrepene *vanlig*, *normal*, *A4*, i mitt intervjumateriale. Likeledes er *annerledeshet*, *uvanlighet* og *marginalitet* heller ikke klart avgrensede og stabile kategorier. Det normative som potensielt ligger i alle disse begrepene flyter mellom dem, med varierende styrke og med varierende grad av sanksjoner ved overtredelser. Det er derfor også høyst variabelt om man forstår det som det er ønskelig eller uønskelig å være *vanlig*, *normal* og *A4*. Vanlighet-uvanlighet, det ordinære-det ekstraordinære er ofte normativt ladet, men *vanlighetens normative orden er ikke gitt eller statisk*.

Informantene fra prosjektet om homofile selvmordsfortellinger opplevde at de gjennom sin homoseksualitet ble permanent ekskludert fra kategorien vanlig og normal, ekskludert fra å kunne leve et A4-liv, et lykkelig gjennomsnittsliv. For dem fremsto ikke vanlighet lenger som en mulighet (jf. McCarthy 2006: 38), selv om vanlighet var alt de ønsket seg. For informantene fra prosjektet om personer som levde utenfor konvensjonelle familier var forholdet til vanlighet mer komplekst. For de som følte at de stod i fare for å drukne i vanlighet, eller som følte at vanligheten ble for trang for dem, kunne elementer av livet utenfor den konvensjonelle familien brukes til å bygge en positiv identitet som uvanlig, spesiell, eksepsjonell, eller "ikke helt A-4". For andre representerte vanligheten et sted man lengtet til og som man skulle ønske man hadde tilgang til. De aller fleste av informantene kjente på både vanlighetens og uvanlighetens ambivalens.

## Noter

1. Prosjektet er en del av det større EU prosjektet *FEMCIT. Gendered citizenship in multicultural Europe: the impact of contemporary women's move-*

*ments*. Delprosjektet er ledet av sosiolog Sasha Roseneil ved Birkbeck, University of London, og i tillegg til artikkelforfatteren har Isabel Crowhurst, Cristina Santos og Mariya Stoilova arbeidet som forskere på prosjektet. Vi utførte intervjuer i henholdsvis Sofia, Lisboa, London og Oslo. Prosjektet var finansiert under EU's 6. rammeprogram under utlysningen Citizens and Governance. [www.femcit.org](http://www.femcit.org)

2. I denne teksten har jeg dessverre ikke plass til å diskutere hvordan etnisk gruppetilhørighet potensielt påvirker forholdet til det å være vanlig.
3. Få har vel uttrykt dette sosialdemokratiske likehets- og vanlighetsidealet klarere enn musikeren Åge Aleksandersen: Æ vil vær ein lykkelig gjennomsnittsmann/ Eller kvinne i et gjennomsnittsland/I ein jobb som æ like/Med ett liv som itj sprike/Der vi føle vi e med og kan bestem/Hand i hand (Aleksandersen/Ramp 1980)
4. Skarpenes konklusjoner ble bl.a. kritisert og debattert i *Tidsskrift for Samfunnsforskning* (Skarpenes 2007, Skarpenes & Sakslind 2008; Skogen, Stefansen, Krange og Strandbu 2008a, 2008 b). Gisle Andersen og Marte Mangset har nylig analysert og oppsummert denne debatten. Det vesentlige i denne artikkelkonteksten er at Skarpenes' resultater viser at "kriterier for å rangere kulturuttrykk mangler legitimitet i en slik offentlighet som intervjusituasjonen representerer" (Andersen & Mangset 2011:29) og de viser "at norsk kultur er preget av egalitære verdier og motstand mot hierarkier og dominansforhold" (Andersen & Mangset 2011:35). Vanlighet framstår i denne konteksten som en viktig moralsk verdi.
5. Med marginal mener jeg her: å bli ansett som under eller i ytre grense for det som er sosialt akseptabelt.
6. Jf. Lovforbud mot homoseksualitet og homoseksualitet som diagnose, en rekke rasediskriminerende lover og reguleringer (jf. Gibson 2001: 286), og umyndiggjøring av ugifte kvinner og ungkarsskatt (Stoilova 2009: 78–79).
7. Heteronormativitet bygger på forestillingen om at mennesker kan deles i to distinkte og komplementære kategorier: kvinne og mann, at disse kjønnskategoriene også rommer spesifikke karakteregenskaper og at seksuelt begjær kun skal forekomme på tvers av disse kjønnskategoriene (Butler 1990). Den amerikanske statsviteren Cathy J. Cohen definerer heteronormativitet som de praksiser og institusjoner som legitimerer og privilegerer heteroseksualitet og heteroseksuelle relasjoner som fundamentale og "naturlige" i samfunnet (Cohen 2005: 24). Cohen understreker hvordan seksualitet er sammenvevd med andre maktstrukturer og at seksualitet ikke kan atskilles fra undertrykkelse basert på rase, kjønn, eller klasse. Symbolsk makt og vold er en måte å

beskrive hvordan disse systemene opprettholdes gjennom å korrigere og straffe avvikerne (Bourdieu 1991, Hellesund 2008: 39-41).

## Litteratur

- Aleksandersen, Åge/Ramp 1980: teksten til "Gjennomsnittsmann" [http://www.levvalivet.no/wp-content/themes/levvalivet/album\\_ramp.php](http://www.levvalivet.no/wp-content/themes/levvalivet/album_ramp.php) [Nedlastet 13.05.2011]
- Ambjörnsson, Fanny 2004. *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Alver, Bente Gullveig 2009. *Anna Elisabeth Westerlund: en fortelling*. Oslo: Spartacus.
- Alver, Bente Gullveig 2008. *Mellem mennesker og magter: magi i hekseforfølgernes tid*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Alver, Bente Gullveig 1999. "Det magiske menneske. Magi som perspektiv for identitetsarbejde og selvforståelse". I: Alver, Bente Gullveig; Gilhus, Ingvild Sælid; Mikaelsson, Lisbeth og Selberg, Torunn: *Myte, magi og mirakel i møte med det moderne*. Oslo: Pax.
- Alver, Bente Gullveig 1984. "Botswanas Ngaka". *Tradisjon*, Nr 14 (1984), s. 3-24.
- Alver, Bente Gullveig og Torunn Selberg 1990. *Det er mer mellom himmel og jord –: folks forståelse av virkeligheten ut fra forestillinger om sykdom og behandling*. Avhandling. Bergen: Universitetet i Bergen, Etno-folkloristisk institutt.
- Andersen, Gisle og Marte Mangset 2011. "Er forestillingen om det egalitære Norge resultatet av en målefeil? Om falske og ekte motsetninger mellom sosiologiske analyser av klasse og kultur". Upublisert artikkelmanuskript.
- Bourdieu, Pierre 1991. *Language and symbolic power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Breivik, Jan Kåre 2007. *Døv identitet i endring: lokale liv – globale bevegelser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble*. New York: Routledge
- Carpentier, Nico og Wim Hannot 2009. "To be a common hero: The uneasy balance between the ordinary and ordinariness in the subject position of mediated ordinary people in the talk show Jan Publiek". *International Journal of Cultural Studies* 2009, 12(6), s. 597-616.
- Cohen, Cathy 2004. "Deviance as resistance. A New Research Agenda for the Study of Black Politics". *Du Bois Review* 2004 (1), s. 27-45
- Cohen, Cathy J. 2005. "Punks, bulldaggers, and welfare queen: The radical potential of queer politics?" I: Patrick Johnson and Mae G. Henderson, red.: *Black Queer Studies*. Durham, NC: Duke University Press.
- Dumm, Thomas 1999. *A politics of the ordinary*. New York: New York University Press.
- Ehn, Billy og Orvar Löfgren 2007. *När ingenting särskilt händer. Nya kulturanalyser*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Gibson, Mark 2001. "Myths of Oz Cultural Studies: The Australian beach and "English ordinariness". *Continuum*, 15(3), s. 275-288.
- Giddens, Anthony 1992. *The Transformations of intimacy: sexuality, love and eroticism* Oxford: Polity Press.
- Gregg, Melissa 2007. "The importance of being ordinary". *International Journal of Cultural Studies* 2007, 10 (1), s. 95-104.
- Hellesund, Tone 2008. *Identitet på liv og død. Marginalitet, homoseksualitet og selvmord*. Oslo: Spartacus.

- Highmore, Ben 2011. *Ordinary Lives. Studies in the Everyday*. London: Routledge.
- Martin, Biddy 1991. *Femininity Played Straight. The Significance of Being Lesbian*. New York: Routledge.
- McCarthy, Anna 2006. "From the Ordinary to the Concrete: Cultural Studies and the Politics of Scale". In: Mime White and James Schwoch: *Questions of Method in Cultural Studies*. London: Blackwell.
- McKee, Alan 1999. "Resistance is hopeless": Assimilating queer theory. *Social Semiotics* 9:2, s. 235–249
- Plummer, Ken 1995. *Telling sexual stories. Power, change and social worlds*. London/New York: Routledge.
- Roseneil, Sasha 2011. Remaking Intimate Citizenship: women's movements, cultural diversity, personal lives and policy, Upublisert konferansepaper, FEMCIT final conference, Oslo 20.01.2011.
- Skarpenes, Ove 2007. "Den "legitime kulturens" moralske forankring". *Tidsskrift for samfunnsforskning* 2007/4, s. 532–557.
- Skarpenes, Ove & Sakslind, Rune 2008. "Kulturforskning og empirisk analyse. Svar til Skogen m.fler". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49(2), s. 265–273.
- Skogen, Ketil, Stefansen, Kari, Krangle, Olve & Strandbu, Åse 2008a. "En pussig utlegning av middelklassens selvforståelse. En kommentar til Ove Skarpenes". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49(2), s. 259–264
- Skogen, Ketil, Stefansen, Kari, Krangle, Olve & Strandbu, Åse 2008b. "Sluttreplikk til Skarpenes og Sakslind". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 49(3), s. 435–439.
- Stewart, Kathleen 2007. *Ordinary Affects*. Durham: Duke University Press.
- Stoilova, Mariya 2009. Bulgaria. I: Roseneil, Sasha (ed.): *Policy contexts and responses to changes in intimate life*. FEMCIT WP6, Working paper no. 1. At: [www.femcit.org](http://www.femcit.org)
- Titchkosky, Tanya 2003. *Disability, Self, and Society*. Toronto: University of Toronto Press.
- Warner, Michael 1999. *The trouble with normal. Sex, politics, and the ethics of queer life*. New York: The Free Press.
- Wengraf, Tom 2007. *Guide to BNIM Biographic-Narrative Interpretative Method: Interviewing for Life-Histories, Lived Situations and Ongoing Personal Experiencing*, Version 7.11e, 26 November 2007. Available from [tom@tomwengraf.com](mailto:tom@tomwengraf.com).